

S. 17-21 i *Indlignen og Milkløsen*:
 "Religion i det moderne samfund" (Systine) 2002

defra. Det afgørende i livet for mennesket bliver at finde sin plads i et samfund, der ikke ændrer sig.
 Religion er i traditionssamfundet et ureflekteret overtagelses- og videreførelsesprojekt. Der er ikke noget, der skal forstås eller forklares, for det giver mening at gøre, som man altid har gjort: Syng de samme salmer, bed de samme bønner og udfør de samme ritualer som forfædrene, dvs. følge traditionen.

Fortryllelse, affortryllelse og genfortryllelse			
Traditionssamfund	Det moderne samfund	Det samfundsfund	
Verden opleves som fortryllet, dvs. begivenheder i menneskets liv forklares mytologisk, f.eks. som udtryk for Guds vilje.	Verden opleves som affortryllet, idet man kun fokuserer på den sikre viden, dvs. det der kan lægtes, måles og vejes. Paradoks og uforklarlige hændelser afvises eller forklares rationelt (reduktionisme og emfytologiserings). Hvis man er religiøs udleveres denne religiøsitet i særskilte rum, f.eks. i kirken om søndagen, mens dagligdagen er præget af enkle og rationelle løsninger – det religiøse menneske lever hermed en dobbeltlivsværelse.	Bevidsthed om, at viden ikke eksisterer. Den viden, man opnår gennem videnskabelige forsøg afhænger af forsøgsopstillingen og lægtagernes udgangspunkt. Ligeledes afhænger den information, man henter på nettet af, hvilke klik man foretager eller hvilke links, man følger. Karakteristisk for senmoderniteten er, at religionen anskues som et meningsreservoir, man kan vælge at søge hen til. På den måde er det muligt at genfortrylle verden, idet man mener, der altid vil være fænomener, der ikke kan forklares udtømmende med fornuften og logikken	
Gud opfattes som en absolut størrelse, der ikke skal forklares, og at Jesus både er menneske (Jesus) og gud (Kristus) ses som indskudtabelt			

Det moderne samfund:
 At leve i en affortryllet verden

Med det moderne verdensbilledes gennembrud i renaissanceen (1500-tallet) og senere oplysningstiden (1700-tallet) bevæger vi os over i et **antropocentrisk** (menneskecentreret) verdensbillede, idet der sættes fokus på det enkelte individ og dets muligheder. Dette hænger bl.a. sammen med de store opdagelsesrejser, der kendetegner renaissanceen. Menneskets verden er ikke længere afgrænset til landsbyen eller købstaden, og mennesket får i bogstavelig forstand nye horisonter at navigere efter. Dette hænger sammen med øget teknisk kunnen.

Inden for den moderne naturvidenskab med blandt andre Newton (1643–1727) i spidsen påviser man, at solens og jordens bevægelser skyldes naturlove og ikke nødvendigvis afspjeler guddommelige hensigter. Den mekaniske naturopfattelse fritsætter mennesket og dermed også videnskabsmanden for at skulle medtænke en autoritær magtud i sit system. Mennesket kan selv tyde og tolke sin omverden uden at involvere en kirkelig autoritet, hvilket betegner et skridt mod **sekularisering**, nemlig adskillelse af tro og viden, kirke og videnskab. Sekularisering kan defineres som en differentieringsproces, hvor enhedstænkning brydes ned: Der er ikke længere et samlende midtpunkt i universet, nemlig Gud, der er garant for struktur, hensigts- og regelmæssighed. I stedet spaltes tilværelsen op i forskellige lukkede systemer så som politik, jura, religion osv.

Et kendetegn ved den moderne naturvidenskab er, at naturen og verden opfattes som noget, der virker i sig selv og har sine egne love. Alt er fastlagt, og intet sker tilfældigt. Det betyder ikke nødvendigvis, at Gud som yderste forklaring afskaffes. 1700-tallets **deisme** fastholder Gud som forklaring på universets skabelse, men siger som noget nyt, at Gud efter skabelsen ikke blander sig i verdens gang. Egentlig mener man, at det er fornuftigt at tro på en gud som forklaring på, at verden er opstået, ligesom man for at markere at mennesket er noget andet og mere end dyrene fastholder et andet fornuftselement, nemlig dyden. Mennesket er dydigt, dvs. i stand til at handle moralsk med Jesus som forbillede – hvad dyrene altså ikke er. Desuden lever mennesket evigt (jf. de bibelske paradisoferstillinger), hvad dyrene heller ikke gør. På denne måde sættes mennesket i centrum af universet og tilkendes større værdi end det øvrige skabte – bl.a. fordi det er i stand til at tænke og erkende, mens dyret lever ud fra sine instinkter. Slagordsagtigt udtrykkes denne forskel af filosofen René Descartes (1569–1650): *Cogito ergo sum* (jeg tænker, altså er jeg til). Mennesket eksisterer som tænkende og erkendende væsen, og med sin fornuft er mennesket i stand til at erkende verden og de uforanderlige love, der styrer den.

Dette rationelle fokus på tilværelsen og dermed også på Jesusfiguren kan illustreres vha. den franske oplysningsfilosof Francois Voltaire (1694–1778):

Vi taler aldrig med Haan eller Foragt om Jesus, som man kalder Kristus. Tværtimod vi betragter ham som en Mand, udmærket blandt Mennesker ved sin Nidkerhed, ved sin Dyd, ved sin Kærlighed til broderlig Lighed. Vi beklager ham som en maaske lidt ubetænksom Reformator, der er blevet Offer for fanatiske Forfølgere... Naar man fjerner alt, hvad der er ham fremmed, alt hvad man selv har tilføjet ham til forskellig Tid ved de mest skandaløse Religionsmøder og Kirkemøder... hvad bliver der saa tilbage ved ham? En Tilbeder af Gud, som har predikert Dyd, en fjende af Fariseerne, en rejsende en Deist... Disciplene folte sig... bundne af deres hengste Patriark... og saadan gik det til, at de efter Nester hemmeligt var opstanden... og derfra kom Rygtet om, at deres Mester hemmeligt var opstanden... og derfra kom nu alle de Mysterier og alle de absurde Dogmer, som kristendommen er bleven spækket med.¹¹

Det er karakteristisk for oplysningstiden, at Jesus betragtes som et moralsk forbillede, mens den guddommelige side (Kristus) afvises. De irrationelle og mytologiske elementer som genopstandelse afvises som opspind. Man kan med andre ord sige, at man forsøger at **affortrylle** verden ved at fjerne den metafysiske horisont og gøre verden endimensional.

Længere oppe i tiden, nemlig i 1800-tallets positivistiske tidsalder (positivisme: at tage udgangspunkt i det givne, dvs. det konkrete og iagttagelige) får religionen endnu et grundskud, idet Charles Darwin (1809–1882) med sin evolutionsteori påviser, at Gud er overflødig som den ultimative forklaring på universets skabelse. Alt, herunder både dyr og mennesker, er resultatet af en udvikling, der ikke er styret af en guddommelig hensigt, men er resultatet af en "blind" udvælgelse. Hermed fjernes også den særstatus, som mennesket ifølge den jødisk-kristne skabelsesberetning har. Det opfattes ikke længere som skabt af Guds billede til at herske over verden, men som et driftsvæsen på linje med dyret.

Der sker med andre ord i videnskaben og filosofien en fokusering på at

- 1) verden er opstået og fungerer efter egne iboende love
- 2) mennesket er i stand til at erkende disse love og udnytte dem til tekniske forbedringer

Sidstnævnte er snævert forbundet med industrialiseringen, der er et kendetegn ved det moderne samfund. Den videnskabelige indsigt omsættes i teknologisk

11 Her citeret fra Helge Haas og Jens Nørregaard: *Kirkehistoriske læseopgaver II*, Branner og Koch 1957 (følgende citater 1978), s. 71–73.

knowhow såsom udviklingen af dampmaskinen og udvikling af infrastrukturen vha. jernbanen og veje. Idealet er ingeniøren og teknikerens, idet det gælder om vha. teknologien og fornuften at forbedre menneskets vilkår. Herved kommer der en dynamik og forandring ind i samfundet, f.eks. sker der en urbanisering, dvs. flytning fra land til by, idet industrisamfundets arbejdspladser er knyttet til byen. Ligeledes sker der en opdeling af livet i sfærer, dvs. adskilte områder. Arbejdet foregår eksempelvis adskilt fra familielivet, altså i det offentlige rum, mens de følelsesmæssige behov tilfredsstilles i hjemmet, altså i den private sfære. Hvad der er interessant for vores anliggende her er, at politiske forhold droftes og afgøres i institutioner som Folketing og Rådhus, mens kirke og kristendom tildeles separate områder i henholdsvis det offentlige og det private rum. Kirkebygningerne er synlige i det offentlige rum, og den kult, der er knyttet til kirken er ligeledes offentlig tilgængelig og markeres offentligt via klokkeringning. Den personlige tro og de følelser, der er knyttet til den, er derimod private og høret til i hjemmet, såsom personlige bønner, andagter i familien etc. Væsentligt er det også, at det ikke er nogen tvang inden for det religiøse område. Og det hænger sammen med to forhold, dels demokratiseringen inden for det politiske system, dels individualiseringen. I oplysningstiden fokuseres der på, at det enkelte individ er unikt og har medfødte retigheder, herunder til at tænke og tro, som det vil. Dette kommer bl.a. til udtryk i USA's uafhængighedserklæring fra 1776, under den franske revolution i 1789 og i FN's menneskeretserklæring fra 1948. I alle tre tilfælde understreges det, at individet har ret til at tænke, tro og ytre sig, som det vil. På dansk grund får vi i 1849 Grundloven, der sikrer religionsfriheden.

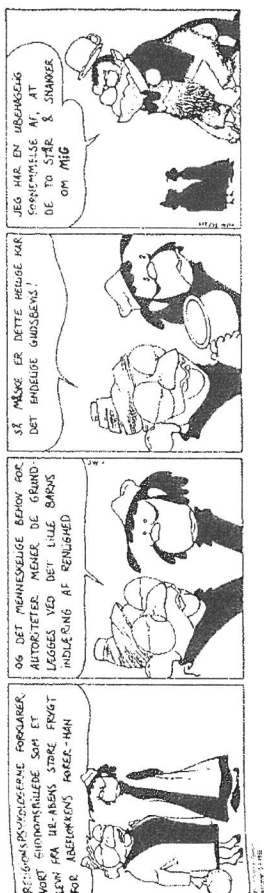
I samspil med den øgede naturvidenskabelige indsigt, den stigende teknologiske kunnen og de ændrede samfundsmæssige og politiske forhold vokser der i 1800-tallets Tyskland en markant religionskritik frem, der ofte går under betegnelsen den klassiske tyske religionskritik, og hvis hovedsigte – hvor forskellige ansigter den end har – er at frigøre mennesket. De fire hovednavne, der gennemgås her er Ludwig Feuerbach (1804–1872), Karl Marx (1818–1883), Friedrich Nietzsche (1844–1900) og Sigmund Freud (1856–1939).

Feuerbachs udgangspunkt er, at kun det vi kan sanse og erfare, er virkeligt. I forhold til synet på religionen betyder det, at Feuerbach mener, at mennesket har skabt Gud i sit eget billede, ikke omvendt. Ud fra erfaringerne opstår abstrakte ideer, såsom at Gud eksisterer, men ideerne er det ikke på forhånd. I religionen fordobler mennesket sig selv, idet de bedste af menneskets egenskaber (f.eks. retfærdighed, tilgivelse, kærlighed) tillægges guden. På denne måde kan man sige, at religion – i dette tilfælde kristendom – er en lære om mennesket, dvs. antropologi. Feuerbachs metode er vha. fornuften at forklare religionens opståen. Dette betyder ikke, at de menneskelige egenskaber, vi har projiceret over på guden, er værdiløse, de skal derimod føres tilbage til mennesket og bruges til gavn for medmennesket. Eller sagt på en anden måde: Den energi, mennesket

hidtil har brugt på at dyrke Gud skal nu bruges på det jordiske og mellem-menneskelige plan. Feuerbachs religionskritik kan med andre ord læses som et klart eksempel på, at verdensbilledet i det moderne samfund er antropocentrisk (se s. 17), idet udgangspunktet er, at mennesket selv skaber og former sin verden.

Ifølge Marx skyldes religionen en samfundsmæssig fejludvikling, der vil blive rettet ved kommunismens indførelse. Marx udvider dermed ateismen med en samfundskritik og en opfordring til klassekamp; for ham er religionskritik altså identisk med samfundskritik. 1800-tallets mennesker levede ifølge Marx i et klassesamfund præget af ulighed, og religionens rolle var at være samfundsbe-varende ved eksempelvis at love en bedre paradiskisk verden efter det elendige og fattige jordeliv. Hermed understøtter religionen, in casu kristendommen, kapitalismens magtinteresser. Samtidig er drømmen om et bedre liv efter dette undertrykte håb om forandringer. Marx' pointe er nu, at man ved at fjerne religionen bliver i stand til med sin fornuft at indse sine muligheder. Menneske-de-aleet er således et menneske befriet for falske illusioner, dvs. et fornufts-menneske der lever uden falske illusioner om en bedre hinsidig verden. Det populære og kendte udtryk for denne tankegang er, at "religion er opium for folket". Opium skaber ligesom religion afhængighed, og som misbruger mister mennesket sin logiske tænkning. Kuren hedder afvænnning, så mennesket igen bliver i stand til at tænke klart, og afvænningsmidlet er her religionskritikken.

For Nietzsche bygger kristendommen på en kulturel fejludvikling, hvor de svage har taget magten over de stærke. For forstå denne tankegang er det nødvendigt at gå til kernen i kristendommen, nemlig begrebet næstekærlighed. Centrum i det kristne menneskes liv er "den anden", altså medmennesket, som man skal tage vare om på samme måde, som Jesus ifølge evangelierne henvendte sig til de udstødte, syge og fattige. Dette viser kristendommens social-etiske engagement, men denne hensynstagen binder det stærke menneskes energi til den svage og forhindrer det stærke menneske i at udfolde sig frit. Når den stærkes livsudfoldelse således strækkes og bindes, er det for Nietzsche at se et udtryk for, at den svage, der hos Nietzsche kaldes undermennesket, har sejret over den stærke. Sidstnævnte følger sig tvunget til at føle medlidenhed med den svage og sætte sine egne ønsker og behov i baggrunden. Idealet for Nietzsche er det aristokratiske menneske, der har viljen til magt og ikke bekymrer sig om at tage sig af de syge og fattige. Det etiske ideal for Nietzsche er herremoralen, som fremhæver det kraftfulde menneske, der frit søger magt og indflydelse. I modsætning hertil står det svage menneskes slavenmoral, hvis fornemste udtryk findes i Bjergetprædikenens ord om at vende den anden kind til for dermed at undlade magtanvendelse.

Freuds ateisme bygger på, at religionen er en psykologisk fejludvikling, hvis rod skal søges i den patriarkalske familiestruktur. I den klassiske borgerlige familie er faderen familiens overhoved. Han er familiens ansigt udadtil, idet han deltager i det politiske og samfundsmæssige liv uden for hjemmet, ligesom det er ham, der tjener pengene og dermed sætter familiens sociale standard. Faderen er således en økonomisk og social magtinstans, hvilket også indadtil i familien giver ham autoritet, i hvert fald som den, der tildeler hustruen økonomiske midler til at føre husholdningen. Mandens forhold til børnene er præget af distance og mangel på intimitet og fortrolighed, og han er som oftest den, der straffer børnene for over-trædelser af husreglerne frem for at være den, der tilgiver og trøster børnene.

For Freud at se er der her en klar parallel til den jødisk-kristne gudsopfattelse: Den straffende magtud/mægtige fader skaber utryghed hos menneskene/børnene og fremprovokerer dermed skyld og angst. For at generobre Guds/faderens kærlighed forsøger menneskene/børnene at overholde de af ham fastsatte regler og udføre de nødvendige ritualer. Forholdet til Gud/faderen får således karakter af tvang. Religion er med andre ord en projektion af barndomshjemmet som eksempelvis voldssom fysisk afstraffelse. For at helbrede folk fra religionen og de dertil knyttede synd- og skyldfølelser skal det enkelte menneske igennem terapi gøres bevidst om de grundliggende barndomstraumer og herigennem blive fri, så det ikke føler sig nødsaget til tvangsmæssigt at udføre bestemte ritualer som f.eks. bøn for at få fadergudens tilgivelse.

Sammenfattende for den klassiske tyske religionskritik gælder det altså, at man ikke ukritisk skal overtage et verdensbillede og en livsanskuelse; i stedet fordrer det, at man selv tænker og tager stilling.